

TAULA RODONA

*Els vincles entre la història i la literatura catalanes contemporànies:
divergències i interseccions*

Moderadora: Maria Llombart Huesca

Participants: Núria Iceta Llorens, editora de la revista *L'Avenç*, llicenciada en història i gestora cultural; Clàudia Pujol, periodista i directora de la revista de divulgació històrica *Sàpiens*; Enric Pujol i Casademont, historiador i professor a la Universitat Autònoma de Barcelona; i Maria Carme Roca i Costa, escriptora i llicenciada en història i filologia catalana.

Maria Llombart: Per explorar les interconnexions entre la història i la literatura en diferents esferes professionals, hem reunit en aquesta taula rodona experts de la literatura, el món editorial, la història i el periodisme. A tots ells, els hem proposat unes preguntes inicials, amb l'objectiu de fomentar la reflexió sobre com es posen de manifest i s'interpreten aquestes dues disciplines en els seus respectius entorns laborals i àrees de treball. En conjunt, l'intercanvi pensem que permet oferir una visió holística de les interseccions entre la història i la literatura en diferents escenaris professionals.

Per començar, la primera de les preguntes que us formulem és la següent: en les vostres feines i disciplines respectives, quina relació s'estableix i quins equilibris hi ha entre la història i la literatura (o viceversa)?

Enric Pujol: De fet, cal dir d'entrada que la història, la disciplina històrica (és a dir, la historiografia) és un gènere literari. Es tracta d'una consideració molt antiga, però que canvià radicalment al segle XIX (no en va, s'anomenà «el segle de la història»), ja que aleshores es considerà, de manera inqüestionable, la història com una «ciència»

que calia separar a tota costa de la literatura. I aquesta consideració es perllongà fins a la segona meitat del segle xx. No va ser fins aleshores, a les darreres dècades de la centúria passada que, amb l'anomenat «gir lingüístic» (i amb l'emergència de l'anomenada «postmodernitat»), es va tornar a remarcar els lligams entre història i literatura, i sobretot a mostrar els recursos literaris i narratius inherents al discurs històric.

De fet, es va arribar a fer una equiparació injusta entre historiografia i literatura de ficció, i a relativitzar fins a un extrem abusiu tota explicació històrica. Perquè el discurs històric està sotmès a un condicionament molt especial. Importantíssim. Present ja en els clàssics grecs i llatins, i sintetitzat en la frase de Ciceró, segons la qual «la història és esclava de la veritat». Això fa que la disciplina històrica estigui sotmesa, per aquesta raó, a un mètode molt ferri (que ha evolucionat molt al llarg del temps) per tal d'assegurar-ne la veracitat fins allà on sigui possible. A diferència de la literatura de ficció, no n'hi ha prou amb la «versemblança» (és a dir, que tingui l'aparença de realitat), sinó que cal que el discurs històric es fonamenti en la realitat i no en la ficció. Els fets, les situacions, les converses... tot ha d'haver passat en realitat.

Això naturalment no treu que hi hagi diferents gèneres històrics, com passa també en tota literatura. No tota l'escriptura de la història, rigorosa i contrastada, es redueix a l'article acadèmic de recerca, amb notes erudites i adreçat bàsicament a la comunitat d'historiadors. No podem fer aquí una relació completa dels gèneres i subgèneres de l'escriptura de la història, però sí que podem reportar-ne alguns, a títol d'exemple. D'entrada, cal assenyalar tots aquells escrits dedicats a la divulgació feta enllà dels cercles especialitzats, com són les obres de síntesi (també per a historiadors que no són especialistes en la temàtica considerada), els articles destinats al gran públic (molt vinculats a l'escriptura periodística) o els llibres per a la mainada i per als adolescents.

Un altre cas és l'assaig històric, amb una tradició molt consolidada, on l'historiador (o un intel·lectual humanista) fa una interpretació més personal dels fets del passat, sense notes erudites, a mig camí entre la divulgació general i l'especialitzada, com podrien ser *Notícia de Catalunya* de Jaume Vicens Vives o *Nosaltres, els valencians* de Joan Fuster. Un to assagístic que, durant el segle xx, impregnà també altres obres no explícitament assagístiques, de síntesi general, com és el cas

de la *Història de Catalunya* de Ferran Soldevila. No en va, l'assaig ha estat el gènere en què s'ha expressat el pensament contemporani més agosarat i innovador.

També les biografies són un gènere històric consolidat, ja siguin referides a grans personalitats o a figures no tan conegudes, i ja siguin més extenses o més breus, com els retrats literaris. En els darrers temps, han tingut una gran acceptació, però, en realitat, són un dels gèneres més antics i prestigiats des de dates molt reculades.

I encara caldria fer esment destacat de les memòries i, en general, dels anomenats «egodocuments», com ara cartes o dietaris personals, que reuneixen aquella «literatura del jo», sincera, real, que no és un recurs més de la ficció, sinó que constitueix un testimoni personal de l'època que li ha tocat viure al seu autor. Malgrat el seu caràcter subjectiu, ha estat un gènere que no ha parat de créixer i que també ha estat adoptat pel mateixos historiadors. En aquest cas, l'autor té un doble caràcter: de «testimoni» i alhora «d'historiador» que descriu (i alhora interpreta) el moment històric que viu amb altres moments del passat.

Més recentment, en molts casos, fins i tot en un estudi històric pròpiament dit, l'autor abandona el paper de narrador omniscient (com era allò habitual) i en el text arriba a aparèixer de manera explícita el «jo» de l'historiador, així com l'explicació de la mateixa recerca duta a terme per elaborar el llibre o l'estudi que es presenta.

També trobem el cas d'un historiador o d'un literat que aplega un seguit de testimonis orals a l'hora de configurar la seva obra que sovint recull aspectes històrics poc coneguts o marginats, com és el cas de la premi Nobel Svetlana Aleksiévitx, autora d'un llibre com *La guerra no té cara de dona* (1985), fet en base d'entrevistes a antigues combatents soviètiques a la Segona Guerra Mundial. O, en l'àmbit cinematogràfic, el famós film documental *Shoah* (1985), de Claude Lanzmann, que tant d'impacte ha tingut.

Aquesta mena d'aplec de testimonis poden ser de caràcter oral, com els que s'acaben d'esmentar, però també n'hi pot haver d'escrits i molt reculats en el temps, com podria ser una antologia de dietaris i memòries de principis del segle XVIII, de la Guerra de Successió a la Corona Hispànica, posem per cas, ja que aquesta escriptura íntima era una pràctica literària força estesa ja en aquella època.

Per tot el que acabem de dir, no ha de resultar xocant que es pugui afirmar que l'historiador és també un literat (més bo o més dolent). De fet, trobo molt encertada la designació d'«escriptor d'història» que sembla que s'ha imposat darrerament en el món anglosaxó.

El que és fora de dubte és que els bons historiadors han de ser també bons escriptors o, com a mínim, uns escriptors acceptables. Una màxima que normalment s'acompleix gairebé sempre en el cas dels clàssics de tots els temps, d'aquí i de fora. Pensem només en noms com els ja esmentats Soldevila i Vicens Vives, als quals s'hi podrien afegir Pierre Vilar i Joan Fuster, per esmentar-ne alguns de més acostats als nostres temps i al nostre àmbit cultural.

Maria Carme Roca: Soc escriptora (narrativa) i vaig estudiar filosofia i Lletres (història) i filologia catalana (literatura). Per a mi, la història i la literatura sempre han anat de bracet, la relació entre totes dues matèries, en la meva feina, és molt equilibrada, ja que escric força novel·la històrica, i l'harmonia que hi ha d'haver entre totes dues disciplines és imprescindible. Trobar l'equilibri és el gran repte.

El fet d'haver nascut a la Barcelona antiga, al barri del call, al carrer de Sant Domènec del Call, ara Salomé Ben Aflet, o si ho preferim, en un *cardo minor* si retrocedim a la Barcelona romana, em va afecionar a la història i a la literatura des del bressol (a més, vaig néixer a casa). El pes dels segles que m'han precedit i les múltiples històries que se'n poden derivar van ser determinants.

Estudiar aquestes dues matèries va ser una necessitat, a banda que des de sempre em vaig decantar per les humanitats.

Pel que fa a la història, tenia la «urgència» de saber de la nostra, d'història, ja que ni a l'escola ni a la universitat no me'n van ensenyar. A casa, en vaig aprendre una mica, el que sentia explicar als pares (al pare poc, perquè, a banda de ser mestre de matemàtiques, no li agradava gens parlar de política), a l'àvia materna, a la família i als amics. Però era confús i incomplet, perquè hi havia coses que jo escoltava d'amagatotes i no n'acabava de treure l'entrellat; allò d'«aneu amb compte que hi ha roba estesa», quan la conversa era interessant, o l'advertència de l'àvia, «no us signifiqueu». Tot plegat, però, em feia intuir que hi havia alguna cosa més enllà del que m'oferien els llibres de text.

A la universitat, vaig aprendre molta història d'Espanya, molts àustries i molts borbons, ja que em vaig especialitzar en l'edat moderna i contemporània, però el que havia succeït a Catalunya, molt de passada. Sí que vaig aprendre que la història, i el mateix es pot dir de la literatura, no te l'acabes mai, i sempre en fas una interpretació esbiaixada i subjectiva.

Escriure una novel·la històrica sempre és una gran oportunitat d'aprendre. A partir d'una època, d'un fet real, d'un personatge del qual tens ganes de parlar o de rescatar de l'oblit, crees una situació de ficció que, això sí, ha de tenir un marc ben fonamentat, una forma més o menys precisa.

La història abasta tots els gèneres literaris, perquè ens ofereix tota mena d'arguments, d'amor, de guerra, d'aventura... Cada episodi històric no deixa de ser un relat, un conte, una novel·la. I sí, sovint ens trobem amb allò que la realitat supera la ficció. Els novel·listes fem la barreja, la història ens aporta la carcassa, la literatura ens permet jugar amb la ficció i amb les paraules que poden esdevenir comèdia o drama i ser presentades a través de poemes, de cròniques, de novel·les...

La literatura i la història poden fer conxorxa, teixir complicitats, ser testimonis d'una època, dels avenços que s'han produït, ser referent de denúncia d'injustícies, de fets execrables, de reivindicació de drets per intentar reconduir, encara que sigui una utopia, la conducta, la condició humana. Ambdues disciplines tenen l'obligació de comprometre's amb el seu temps.

Si parlem de novel·la històrica, n'hi ha de molts tipus, jo aposto per aquella que respecta la història. I perquè això sigui així, la documentació, seriosa i diversificada, ha de ser-ne la base. Parlem de novel·la, però hi ha de pesar l'argument. Sovint, els buits històrics ens permeten omplir-los amb situacions inventades; els personatges de ficció són molt útils per construir un argument adient que encaixi amb la història.

La ficció novel·lística ens permet també crear hipòtesis sobre el que hauria pogut passar o plantejar un possible futur.

Aportar quelcom diferent és una obligació. Podríem dir que ja està tot dit, però sempre serà la visió de cada escriptor, el seu propi estil, el que dotarà al text literari d'un fet diferencial.

Clàudia Pujol: *Sàpiens* és una revista d'història, tant del nostre país com del món, que abasta des de la prehistòria fins a l'època contemporània. Ens agrada parlar de la història com «l'aventura de l'home sobre la Terra» i explicar-la d'una manera més propera a l'èpica que al tedi.

Per tal de fer arribar aquest relat de la història al màxim de persones possibles, fem servir els recursos narratius del periodisme i de la literatura. La majoria d'articles s'elaboren conjuntament amb el tàndem periodista/escriptor més historiador. Mentre aquest darrer hi aporta tot el coneixement i rigor, l'escriptor busca una manera de traslladar-ho que sigui amena, creativa, imaginativa... i bella, en el sentit estètic del terme.

Demanem als autors que, amb els seus textos, convidin als lectors a submergir-se a una determinada època i en un determinat fet històric, a través de descripcions d'ambient, amb recreacions literàries, amb anècdotes... Per exemple, si recreem una batalla, a banda d'explicar l'estratègia militar que va seguir el seu màxim responsable o com es va desenvolupar la contesa pròpiament dita, ens agrada que el lector pugui gairebé olorar la pólvora, deixar-se eixordar pel soroll d'un trabuc o notar com la vena del coll li palpita per l'adrenalina.

Per a nosaltres, les dues coses més importants són: primera, que els fets històricament comprovables siguin certs —no publiquem mai res sense l'aval d'un expert. I dos: que el lector quedi atrapat amb la història i no pugui deixar de llegir. Aquest diàleg constant entre la història i la literatura és la clau de l'èxit.

En resum, *Sàpiens* és una revista que divulga, investiga, de vegades descobreix fets del nostre passat i utilitza els recursos que li dona el periodisme i la literatura per arribar al màxim de lectors possible. Estem molt atents a les desclassificacions de documents que es produeixen en arxius de tot el món, a les descobertes que els arqueòlegs fan en jaciments catalans o internacionals, en les tesis que es llegeixen a les nostres universitats... perquè, tal com diu el reporter polonès Ryszard Kapuściński, «res d'allò que ha transcorregut és un passat definitivament tancat. El passat dura en el present i participa en la formació del futur». D'aquí que ens fascini la història.

En aquest país, hi ha molt talent investigador, però molt sovint no aconsegueix traspasar el cercle estrictament acadèmic. És una

llàstima que recerques que s'hagin fet durant anys i panys, amb molts esforços personals i col·lectius, no aconseguixin sortir dels perímetres universitaris. A més, les recerques que es fan amb diners públics, i que tots plegats paguem, haurien de revertir indiscutiblement en la societat.

Al *Sàpiens* ens agrada pensar que fem de pont entre l'acadèmia i el gran públic. Considerem que divulgar la història i narrar-la de manera atractiva no és sinònim de traïr la història. Ara, aquesta divulgació s'ha de fer bé. Per tant, cal anar molt amb compte amb la simplificació excessiva, la repetició de clixés o la generalització de conclusions. Igualment, cal tallar d'arrel aquells que volen fer un ús polític de la història, tot tergiversant-la o fent-se taula rasa.

Núria Iceta: L'equilibri entre la història i la literatura (o viceversa) és precisament el centre del nostre projecte editorial a *L'Avenç*. Totes dues disciplines són fonamentals per entendre passat i present, la qual cosa és, en definitiva, el principal objectiu del nostre projecte. En dos sentits. Per una banda, perquè *L'Avenç*, com a revista, aborda aquestes qüestions. El projecte modernista de *L'Avenç*, del qual vam prendre nosaltres la capçalera i la inspiració, tenia aquesta vocació de tradició i modernitat a la qual aspirem nosaltres. *L'Avenç* actual va néixer el 1977 en un context de recuperació de llibertats, en un moment en què calia dotar-se de noves eines per explicar la història i donar nous impulsos a la cultura després del trencament de la guerra i la dictadura. Quaranta anys després, el projecte segueix tenint la història com a eix, però la revista ha evolucionat lògicament, seguint els interessos dels lectors, les necessitats de la societat i la vocació dels seus editors i equips de redacció respectius.

Un altre aspecte en el qual creiem és que, per a nosaltres, tan importants són els continguts com la seva presentació formal, el rigor com la qualitat de l'escriptura.

D'altra banda, *L'Avenç* té una dimensió més teòrica, podríem dir, si atenem a la seva funcionalitat com a eina de comprensió del present. A través dels articles de la secció «Focus», principalment, però també amb tot el que té a veure amb la crítica de la cultura: llibres, teatre, música... la cultura és el marc mental en el qual enten-

dre en quina comunitat vivim. I una funcionalitat més pràctica, més utilitària, pel que fa a l'elaboració de pensament i la transmissió de coneixements.

L'Avenç ha tingut també, des de la seva fundació, una vocació editorial, que aviat es va concretar en algunes coedicions amb l'Institut d'Estudis Catalans o el Gran Teatre del Liceu, però va ser el 2007 quan vam iniciar formalment la col·lecció «Els Llibres de L'Avenç», precisament amb dues sèries «Assaig» i «Literatures», que entenem sovint com a vasos comunicants. Un dels exemples que utilitzem sovint és el llibre de Maria Campillo *Allez! Allez! Escrits del pas de frontera, 1939*. Es tracta d'una selecció de fragments de textos publicats de diversos autors que expliquen el moment just en què van travessar la frontera cap a l'exili el 1939. La gran majoria són textos literaris, i per tant en aquest sentit el recull podria haver format part de la sèrie «Literatures». Però pel tipus de llibre, des del punt de vista formal, i per donar més valor encara al pròleg i la selecció de la professora Campillo, que va fer un exercici excel·lent d'història de la literatura, i per tal com resulta una eina interessantíssima per comprendre aquest episodi de la nostra història, el vam situar en la sèrie «Assaig».

Més recentment, el 2020, hem obert encara una altra col·lecció, «L'Accent», dedicada a la narrativa breu en primera persona, amb autors catalans i estrangers, clàssics i contemporanis. Torna a ser un exercici de memòria personal i col·lectiva. La memòria com a cruïlla entre la història i la literatura.

Maria Llombart: Passem ara a la segona pregunta que us volem proposar: en quina mesura la història i la literatura poden ajudar, conjuntament, a entendre els conflictes socials i culturals inherents a un moment històric? Fins a quin punt es pot emprar la literatura com una font històrica?

Maria Carme Roca: La història i la literatura ens permeten reflexionar sobre el passat i sobre el que s'ha escrit, ja sigui real o de ficció. Això ens hauria de permetre millorar les accions futures. Allò de cal saber d'on venim per saber on anem.

La història, en part, explica què ha passat, i és cert, però també ho és que només ho fa des d'un punt de vista subjectiu. Sempre dependrà de qui l'expliqui i com es vulgui interpretar.

El contrast de la informació, de les fonts, és indispensable. No ens podem quedar només amb una opinió, amb una consideració. A banda d'allò que diuen que la història sempre l'escriuen els vencedors.

Posaré un exemple de com un document es pot interpretar de manera diferent.

L'insigne historiador Ferran Soldevila, tot parlant de Jaume I i de la relació que va tenir amb les dones de la seva vida, va argumentar que Aurembiax d'Urgell va ser una de les seves amistançades, bo i basant-se, precisament, en un document d'amistançament. Si el llegim, podem estar d'acord amb ell. Però la historiadora Dolors Domingo, a la seva obra *A la recerca d'Aurembiax d'Urgell*, ens diu que el document s'ha d'interpretar com un precontracte de matrimoni que la comtessa va fer al rei. El tornem a llegir i, sí, es pot interpretar d'aquesta manera. Domingo argumenta que Ferran Soldevila es va basar en un document de l'Arxiu de la Corona d'Aragó que té alguns problemes de datació, fet que ell mateix ja havia remarcat en el seu estudi «Fou Aurembiaix d'Urgell amistançada de Jaume I?».

Personalment, considero que és un precontracte de matrimoni. La noble i alta nissaga de la comtessa, l'esperit lliure que manifesta en el seu segell (muntant a cavall, cabells lliurats al vent) i l'actitud arrauxada que mostrà en la defensa de Balaguer, no li permetria acceptar un paper només d'amistançada (en parlo en el meu llibre *Les dones de Jaume I*, publicat per l'Esfera dels Llibres el 2008). El silenci i els distanciaments posteriors que Aurembiax d'Urgell dedicà al rei anirien en la mateixa línia i confirmarien que va ser una proposta que li va fer. El rei, capficat en aquell moment per la conquesta de Mallorca, no la va valorar.

No existeix una veritat absoluta, ja ho sabem, i la literatura, moltes vegades, diu més la veritat que la pròpia història, en ocasions de manera encoberta.

Una importància rellevant tenen les fonts «petites», com poden ser les cançons populars o rituals festius que passen de generació en generació, perquè s'han pogut infiltrar i passar desapercebudes, *versus* la política oficial.

Per descomptat que l'art diu moltes coses, a banda dels documents o llibres d'història. Per exemple, una ceràmica àtica del segle VI a C. Ja que hem celebrat un simposi, serveixi de mostra la representació d'un gerro acampanat àtic amb figures vermelles, on podem veure-hi una escena de simposi: els assistents al banquet juguen al joc dels *kottabos*, mentre una noia toca l'aulós.

D'altra banda, cal contextualitzar cada text històric, cada text literari que s'hagi escrit. Les circumstàncies concretes de cada època condicionen.

Enric Pujol: La literatura no pròpiament historiogràfica pot ser també una font històrica de primer ordre. Sobretot, la que es fonamenta en una experiència realment viscuda per l'autor i que fa de la literatura un recurs per facilitar la seva explicació. És el cas de *K. L. Reich* de Joaquim Amat-Piniella; de la *Trilogia d'Auschwitz*, de Primo Levi, o de *Encara no sé com soc*, de Maria dels Àngels Vayreda (basada en experiències de l'escriptora, però que té una protagonista que no és l'autora i a qui no li passen exactament les seves mateixes peripecies). Serien diferents casos de testimonis novel·lats.

Així mateix, les memòries i dietaris personals de diferents escriptors que no són historiadors són també una font molt interessant. En alguns moments, han arribat a fer una funció de suplència de l'explicació històrica, com ha passat en el nostre país durant la dictadura del general Franco, en què la història de Catalunya no era reconeguda com a tal i tota referència al passat recent era un tabú, si no s'exalçava els ideals dels vencedors de la Guerra d'Espanya. Citem, a títol d'exemple, les memòries de Carles Soldevila, *Del llum de gas al llum elèctric* (1951), pioneres en el seu moment per explicar el món d'abans de la guerra. O les *Memòries* (1954) de Josep Maria de Sagarra.

Les obres literàries no historiogràfiques, del gènere que sigui (fins i tot la poesia, com apuntà Ferran Soldevila en un famós article, «Josep Carner, historiador»), constitueixen una font d'època ben útil a l'hora de descriure els costums, la mentalitat, la sensibilitat d'un moment determinat (i la seva crítica). Sobretot quan són obres contemporànies a l'època en què es desenvolupa l'acció.

Sovint, aquesta mena d'obres inclouen la denúncia, ja que tenen una clara voluntat d'incidència en la realitat que descriuen. D'exemples, n'hi ha a cabassos. Només cal pensar el volum de la literatura antibel·licista que van generar, arreu del món, les dues guerres mundials i la guerra freda.

En definitiva, cal fer atenció també als clàssics literaris d'un determinat moment històric per entendre bé l'època en què sorgiren.

Clàudia Pujol: La història i la literatura poden ajudar-se molt. La majoria d'historiadors admeten que la literatura coetània a l'objecte del seu estudi és, molt sovint, una font important d'informació. Si l'autor d'un relat literari vol donar-li versemblança, acabarà incorporant-hi dades històriques importants.

A més, aquestes dades, convenientment contrastades, no tan sols són un bon complement d'altres fonts, sinó que sovint ens ajuden a omplir molts buits i proporcionen informació sobre determinats col·lectius o aspectes de la història que, de vegades, no apareixen en les fonts primàries. Com sosté l'escriptor Jaume Cabré, «la història es pot viure molt més intensament llegint una bona novel·la sobre Egipte que no pas estudiant un tractat acadèmic sobre les inundacions del riu Nil». I no li falta raó.

Moltes vegades les fonts primàries amb què han de barallar-se els historiadors (lleis, tractats, censos de població, registres parroquials, cens notariais...) són molt feixugues. I, fins i tot, quan s'han conservat cròniques o memòries coetànies, els qui les escriuen acostumen a ser reis, aristòcrates, nobles, eclesiàstics, militars... que, lògicament, aporten poca o nul·la informació sobre el poble ras, sobre les dones, sobre altres col·lectius...

La literatura de l'època, en canvi, pot completar moltes llacunes i aprofundir en aspectes de la vida quotidiana (què menjàvem, com ens vestíem, com ens divertíem...) que sovint passen per alt als cronistes.

Al final, el més important és que es faci un bon ús de les fonts, tant les primàries com les secundàries, i preguntar-se sempre per la ideologia de l'historiador o el periodista que ho hagi escrit.

Un exemple d'un escriptor que fa un ús impecable de les fonts és Paco Cerdà amb el seu llibre de no-ficció *14 d'abril*. Per recrear el

relat sobre l'arribada de la Segona República a tots els racons de l'Estat espanyol, Cerdà ha remenat hemeroteques, arxius, butlletins, comunicats de defunció, estatuts jurídics, registres meteorològics, cables diplomàtics, informes, arbres genealògics... i, fins i tot, el calendari lunar. De tots els personatges que hi surten —tant els grans protagonistes com els participants anònims d'aquesta jornada icònica—, no hi ha cap text, cap nom, cap detall, cap frase... que no siguin reals. La illusió de les masses, la por de la família reial, l'ansietat dels presos. El mateix que fa l'escriptor Eduard Márquez en el seu monumental *1969*, una radiografia del principi de la fi del franquisme, en què no hi ha ni un bri de ficció. Tot és veritat.

La història és ja de *per se* una gran matèria per a la creació literària. I, si no, llegiu-vos les quatre grans cròniques (*Llibre dels fets* de Jaume I el Conqueridor; *Llibre del rei en Pere*, de Bernat Desclot; *Crònica de Ramon Muntaner* i *Crònica de Pere el Cerimoniós*). La seva finalitat era deixar constància d'uns fets, narrats amb un to heroic i cavalleresc, que volien tenir un valor propagandístic. I, tot i això, conformen el millor conjunt historiogràfic de l'Europa medieval.

Núria Iceta: La literatura és una eina de comprensió del món tan imprescindible com delicada, si no es parteix d'un prejudici, el que estableix la distinció entre gèneres. En cap cas es poden confondre, si no volem caure en anacronismes o confusions interessades. Si hi ha un exemple paradigmàtic de l'error al que pot portar no tenir en compte aquesta distinció és el del memorialisme. La subjectivitat de l'escriptor, la seva comprensió del moment viscut, la mateixa vocació de literaturitzar un episodi concret afecta necessàriament la interpretació del text, tant des de la literatura com des de la història. Avui en dia, l'autoficció està molt present en les novetats editorials i hauria de ser també analitzada des del prisma de la literatura al mateix temps que se'n faci una lectura de veracitat, ja que el subjecte és l'autor i no l'historiador, que en podria fer una lectura més científica.

Si parlem d'història, però també de literatura, és obvi que l'objectivitat no existeix, és impossible escapar-se de la subjectivitat, però en història cal almenys garantir la credibilitat, basada en dades i en teories contrastades per la ciència i l'acadèmia. Això vol dir que totes dues

són útils per entendre els conflictes, però cal tenir sempre en alerta que la literatura per si sola no pot fer-ho. Cal un circuit d'interpretació que se serveixi del context històric per distingir els gèneres, identificar subjecte i objecte, etc.

M'agradaria posar també el focus en com la història i la literatura han tractat el tema de les dones. És imprescindible tenir una mirada històrica i cultural per jutjar el paper que la literatura ha atribuït tradicionalment a les dones, fent dels clixés misògins el model estàndard del comportament femení. I, al mateix temps, les dones i les seves aportacions a la cultura i la ciència han estat invisibilitzades. Les dificultats d'accés a l'educació i la vida professional en termes d'equitat respecte dels homes haurien de ser el punt zero de qualsevol anàlisi històrica. Ignorar la gravetat d'aquesta discriminació i el profund arrelament del patriarcat és encara la causa dels discursos masculistes que circulen en tots els àmbits de la societat (i no només entre els homes).

Maria Llombart: La darrera pregunta que us volem fer, per concloure, és la següent: com creieu que contribueix la literatura a crear un relat històric sobre el passat? Quina relació ha d'existir entre la ficció i la construcció cultural del passat? Com interfereixen o es complementen els relats històrics emanats de la literatura i els dels productes acadèmics vinculats a la història?

Maria Carme Roca: La contribució de la literatura per a crear un relat històric sobre el passat té un pes notable, i ho pot fer de manera total o parcial. Que digui la veritat ja és un altre assumpte. Tanmateix, si parlem de literatura, cal dir que la veritat no és imprescindible. El novel·lista té la llicència de crear altres mons; el que és bàsic és que sigui versemblant, no és necessari que coincideixi amb la veritat.

Ara bé, l'honestedat és indispensable perquè funcioni una bona relació i la construcció cultural del passat. Honestedat en el sentit que l'escriptor s'ha de creure allò que escriu per poder-ho transmetre al lector.

No serà fins al segle XIX que apareix la necessitat d'escriure, de fabular sobre el passat. En temps pretèrits, la novel·la, com la coneixem avui, no existia. Poesia, cròniques, relats èpics, textos epistolars...

Hom pot considerar l'escriptor escocès Walter Scott (1771-1832) com «l'inventor» de la novel·la històrica. El moment és oportú, els grans canvis que pateix la societat, de pensament, de costums, la revolució industrial que transforma la burgesia...

El passat esdevindrà un refugi per als escriptors romàntics i donarà pas al realisme d'una Jane Austen, per exemple, escriptora britànica considerada durant molt temps només una novellista per a «senyoretes»; el temps la posarà al lloc que li correspon i serà un clàssic influent en la literatura posterior.

A casa nostra, l'interès per la història, parlem del segle XIX, començament del segle XX, també quedarà reflectida en novel·les com ara *L'orfeneta de Menargues* de l'autor reusenc Antoni de Bofarull (1821-1892), ambientada al segle XIV, quan mor l'últim rei belònic; *Ildaribal*, d'Alfons Maseras i Galtés (Sant Jaume dels Domenys, 1884-Tolosa, 1939), novel·la que ens parla de la Tarragona romana a l'època de l'emperador Claudi. O, entre moltes altres, *Vigatans i botiflers*, de Maria de Bell-lloc (Maria del Pilar Maspons i Labrós, Barcelona 1841-1907), que es va publicar per primera vegada a *Lo Gay Saber*, des de l'1 de gener de 1878 al 15 de gener de 1879 en forma de fulletó, és a dir, dins el cos de la revista. Amb posterioritat, *La Renaixença* també va publicar-la com a fulletó l'any 1893. Té la particularitat que, de totes les novel·les històriques catalanes d'aquesta època de la nostra literatura, és l'única que va ser escrita per una dona.

Per a nosaltres, el romanticisme va representar l'intent de recuperar la història de temps pretèrits. Les novel·les eren una lloança contínua, reivindicatives del passat, ja fos gloriós o de derrota, però que impliqués un desig de lluita i superació. Són moments d'enaltiment històric. D'altra banda, aquestes novel·les van servir per impulsar la literatura catalana.

Actualment, les novel·les històriques o que s'ambienten en una època determinada —aquí entrariem en un altre debat: quan podem considerar que una novel·la és històrica?— són molt més acostades a la realitat. *Guilleries*, de Ferran Garcia, una novel·la sobre les guerres carlines, n'és un bon exemple.

Pel que fa a les interferències, la història sovint condiciona la literatura, però cal dir també que aquesta és més lliure, no està encotilla-

da per possibles academicismes que de vegades es perpetuen per costum o per no canviar/modificar temes que incomoden o sobre els quals s'han assentat unes bases que hom creu irrefutables.

Núria Iceta: Un escriptor conegut meu, que fa classes d'escriptura, m'explicava un dia horroritzat com una de les preguntes que acostuma a fer als alumnes en iniciar el curs és si llegeixen i què llegeixen. I massa sovint la resposta el deprimeix. Sembla una obvietat, però no ho és. Per escriure, cal haver llegit. Per escriure bé, és clar.

Molt sovint ens pregunten a *L'Avenç* sobre la novel·la històrica. Com en tots els gèneres, hi ha bona novel·la històrica i n'hi ha de molt dolenta, en la qual falla el relat dels fets històrics, i també la seva literaturització. Quantes novel·les sobre l'imperi romà s'hauran escrit, sobre els castells medievals... que són un autèntic desastre? La bona novel·la històrica és capaç d'evocar un episodi del passat, però s'ha de posar al nivell de les grans literatures i fugir de l'anècdota, d'una repetició acrítica de tòpics, quan no de fabulacions impossibles. Les etiquetes sovint fan més mal que bé. Però a nosaltres ens agrada molt la novel·la històrica. Què, si no, fa el gran escriptor centreeuropeu Joseph Roth per explicar l'Europa d'entreguerres? *La marxa de Radetzky* és una gran novel·la sobre el pes de l'herència familiar i és també un gran retrat històric sobre la caiguda de l'imperi austrohongarès.

Tornem a Maria Campillo, sense anar més lluny. Podria la professora Campillo haver escrit *El balneari. Memòria d'una educació sentimental*, sense haver fet història de la literatura? Sense el contacte amb les fonts que ha presidit la seva trajectòria acadèmica? Sense documentar-se sobre el termalisme?

Un gènere literari molt interessant en aquesta cruïlla entre literatura i història el constitueixen els dietaris d'escriptors. Permeten assistir al procés de l'escriptura amb un ull posat també en el moment històric en què estan escrits. Els dietaris de grans escriptores com Virginia Woolf, Katherine Mansfield o Franz Kafka, són grans exemples d'aquesta doble lectura.

Dins del periodisme, també podem destacar el paper essencial que fa el periodisme literari, amb grans reportatges capaços de construir un relat literari a partir d'una investigació periodística. I, en aquest sentit,

els grans mitjans de comunicació escrits, diaris i revistes, tenen un paper cabdal. Hem d'alertar contra la precarització laboral i la falsa sensació de gratuïtat dels continguts escrits en paper i en format digital. Mai no repetirem prou que només una societat culta podrà ser una societat lliure, i això també és una responsabilitat individual i col·lectiva.

Clàudia Pujol: La ficció és una gran eina de penetració social. Permet acostar al gran públic personatges i períodes del nostre passat que serien inaccessibles des de l'academicisme de molts historiadors. Estic convençuda que els qui no han llegit Dickens es perden una dimensió important de la revolució industrial. Els qui no s'han llegit *Les memòries d'Adrià*, de Marguerite Yourcenar, els costarà més comprendre la Roma imperial. O qui no s'hagi endinsat en els llibres d'Amin Maalouf vibrarà menys amb el món islàmic.

Ara bé, el problema no és Dickens, Yourcenar, ni Maalouf, que són excel·lents revisitacions del passat, sinó els mals exercicis literaris, decorats amb un fons de cartró pedra i farcits d'anacronismes i errades històriques. Davant d'aquest segon tipus de novel·les, el lector comú, desproveït de les ulleres correctores de l'expert, pot trobar que la literatura li distorsiona una visió precisa de la història.

En qualsevol cas, una literatura bona i ben documentada pot contribuir, i molt!, a crear un relat històric sobre el passat. Per sort, a casa nostra, tenim excel·lents exemples de novel·la històrica: Jaume Cabré, Albert Sánchez Piñol, Emili Teixidor, Maria Carme Roca, Martí Domínguez... Ens costa més, per una qüestió de mida i de finançament, poder fer grans pel·lícules o sèries sobre alguns moments o personatges importants del nostre passat. Encara no tenim la gran pel·lícula sobre el 1714 i hem hagut d'esperar fins aquest 2023 per poder veure a la gran pantalla la vida de Neus Català.

Entendre la història va molt més enllà de les dades dels arxius. Sense identificació, no hi ha emoció, i sense emoció no hi ha passió veritable per a l'estudi social.

El problema amb què es troba l'historiador és que no pot fer un veritable treball de camp, perquè encara no s'ha inventat la màquina del temps. El geògraf pot envoltar-se dels seus paisatges. L'antropòleg pot conviure amb la seva ètnia preferida. Però l'historiador s'ha de

conformar a substituir el treball de camp autèntic amb la lectura, les cròniques, els relats, els assajos... dels seus antecessors. I no sempre té la fortuna de topar-se davant de magnífiques obres com les d'Heròdot, considerat el primer periodista de la Història.

Yuval Harari, l'autor del best-seller *Sàpiens*, afirma que «el principal motor de la història ha estat la insòlita capacitat humana d'inventar ficcions (religions, nacions, imperis, diners, democràcies...) i transformar-les en mites compartits». Quan milers de persones comparteixen els mateixos relats imaginaris, es poden emprendre croades, construir catedrals o declarar una guerra santa. Harari, un israelià format a Londres, posava com a exemple la seva terra i deia que els principals problemes d'Israel i Palestina és que «les dues comunitats regeixen les seves vides per mites incompatibles i ningú no ha estat capaç de reconciliar aquestes històries antagòniques amb un nou relat integrador». Es pot estar més o menys d'acord amb aquesta visió, però el què és indiscutible és que el relat és important.

Quan hi ha milers de persones que llegeixen un mateix relat històric es crea un sentit de pertinença. Podria una nació moderna existir sense una història i una literatura pròpies? Permeteu-me que ho dubti.

Enric Pujol: La distinció que dèiem al principi entre literatura i història és cabdal. El relat històric s'ha d'atendre a la realitat i no a la ficció, per més que sigui literatura. I també hem assenyalat com hi ha moltes categories de relats històrics, molts gèneres i subgèneres que, malgrat la seva especificitat i diversitat, són també de caràcter històric.

Ara bé, la ficció pot ser un punt de partida, un incentiu, per fer una recerca més aprofundida i rigorosa des d'una perspectiva historiogràfica, ja sigui envers un personatge o un episodi històric. Ha passat molt sovint que narracions imaginatives i de ficció sobre l'època antiga, medieval, sobre recerques arqueològiques, etcètera, han servit per orientar vocacions de futurs historiadors o arqueòlegs.

En la reconstrucció del passat, una lluita constant dels historiadors ha estat la denúncia i la localització de mites que no tenen fonament real. Però, un cop localitzats i extrets del relat històric, són també analitzats pels investigadors, ja que ens donen molta informació sobre l'època en què s'han generat. Tot s'aprofita.